

KO JE KRALJ ŽIVOTINJA?

Ko je kralj životinja u imaginarijumu srednjovekovnog čoveka? Ovo pitanje je složenije i manje je anegdotske prirode nego što može da se isprva učini. Naprotiv, čini se da ono pokreće veoma značajna pitanja koja se tiču senzibiliteta, i to za jedan prilično veliki raspon, kako prostorni tako i vremenski. Ono ukazuje na postojanje jake tenzije na Zapadu između, sa jedne strane, germanske i keltske Evrope, za koje je medved kralj životinja, i romanske Evrope, sa druge strane, kod koje tu ulogu ima lav. Činjenica da je počev od XII veka lav počeo da skoro svuda pobeđuje medveda sama po sebi značajan je podatak kulturne istorije. No, proučiti načine i objasniti uzroke te pobede lava nije dovoljno. Treba istaći i dvostruku, imperijalnu, „vertikalnu“ ulogu orla, koji ponekad u svoju korist preokreće sukob između medveda i lava.

Jer, neosporno postoje tri kralja u imaginarijumu i senzibilitetu čoveka srednjeg veka: medved, lav i orao. U nastojanju da obuhvati ideološki značaj i političke i kulturne posledice ovih rivaliteta, čini mi se da jednom istoričaru najplodnije staze, one koje će mu ukazati na najviše razlika, otvaraju dve discipline: heraldika i amblematika.¹

Promocija lava

Lav je ubedljivo najviše zastupljena heraldička figura na srednjovekovnim grbovima. Figuru lava nosi 15% grbova. To je značajna proporcija, budući da se figura na drugom mestu, *fasce*, približava tek broju od 6%, dok orao, jedini lavov suparnik u heraldičkom bestijarijumu, ne prelazi 3%.² Svuda nailazimo na ovaj primat lava: kako u XII tako i u XV veku, kako u severnoj tako i u južnoj Evropi, kako na plemićkim tako i na građanskim grbovima, kako na grbovima pojedinaca tako i na grbovima pravnih lica, kako u stvarnoj tako i u imaginarnoj heraldici. Čuvena izreka: „Ko nema oružje, nosi lava“, javila se u XII veku i istrajala u svim oblastima sve do moderne epohe. Uostalom, možemo primetiti da su, ukoliko izuzmemo cara Svetog rimskog carstva i kralja Francuske, sve dinastije zapadnog hrišćanstva u nekom periodu svoje istorije nosile su na grbu figuru lava.

Ovoj opštoj slici treba svakako uvesti geografska i hronološka nijansiranja. Figure lava bile su najbrojnije u Flandriji i u celoj Nizozemskoj, dok su u alpskim oblastima – naročito u planinskim krajevima – bile najmanje zastupljene. Sa druge strane, prosečni indeks učestalosti figure lava svuda je bio u opadanju između XII i XVI veka. Uzrok tome ipak je rastuća

¹ Ova studija, nužno kratka, sažima brojne hipoteze koje sam predstavio na seminaru u *Praktičnoj školi visokih studija* tokom akademske 1983–1984. godine i koje su obrađeni u jednom delu koje ću, nadam se, objaviti 1986. godine: *Ours, aigle, lion: recherché sur le roi des animaux dans les traditions occidentales*.

² M. Pastoureaux, „Le bestiaire héraldique au Moyen Âge“, u: *Revue française d'héraldique et de sigillographie*, 1972, str. 3–17.

diversifikacija repertoara heraldičkih figura, a ne smanjenje broja u apsolutnom smislu, čak daleko od toga: lav je i dalje svuda zadržao prvo mesto.³

Kao što je prvi prema statistici, lav je prvi i pod perom autora rasprava o blazonima,⁴ koji se kompiluju počev od sredine XIV veka. Bilo je opšteprihvaćeno mišljenje da je on kralj životinja i heraldička figura *par excellence*. Kao i bestijari i enciklopedije, ukrašavali su ga svim vrlinama poglavara (snagom, hrabrošću, ponosom, velikodušnošću, pravdoljubivošću), na koje se nadovezivala jaka hristolohška dimenzija: smatralo se, naime, da lav vaskrsava svoje mrtvorodne mladunce⁵.

Ova moda lava na evropskim grbovima ostaje ipak nedovoljno objašnjena. Doduše, on se u izobilju koristio na amblematskim i insigniološkim podlogama u antici i u ranom srednjem veku; no, orao i divlji vepar na njima su u najmanju ruku bili jednako zastupljeni.⁶ Štaviše, čini se da je između VI i XI veka lav bio u prilično jasnom uzmičanju u političkoj simbolici i u ratničkoj amblematici; to je slučaj na celom Zapadu. A potom, u drugoj polovini XI i početkom XII veka možemo primetiti iznenadni i snažni upad lava i vitezova sa lavom. Kao ikonografske i književne teme, širile su se ogromnom brzinom. Pre nego uticaju krstaških ratova u pravom smislu reči, verujem u presudnu ulogu (možda više morfolohšku nego semantičku) koje su odigrale tkanine i umetnički predmeti, redovno uvoženi iz Španije i sa Istoka, a na kojima su lavovi učestalo prikazivani (često u takoreći heraldičkom položaju).⁷

Heraldika se, tako, javila u vremenu kada su ikonografija i imaginarijum lava bili u snažnoj ekspanziji. U drugoj polovini XII veka, štit sa figurom lava postao je u svakom francuskom ili anglonormanskom književnom delu stereotipni štit hrišćanskog viteza. Suprotstavljao se štitu sa zmajem (ili sa leopardom) paganskog borca.⁸ Jedino su germanske oblasti nastojale da odole toj ekspanziji lava. Divlji vepar u njima je početkom XIII veka i dalje bio uobičajen atribut književnog junaka. No, to neće potrajati. Počev od sredine istog veka, Tristan, na primer, u Nemačkoj i Skandinaviji odlaže svoj štit sa divljim veprom kako bi uzeo štit sa lavom, kao što je to bio slučaj u prethodnom veku u Francuskoj i u Engleskoj, i kao što će se desiti nešto kasnije u Austriji i u severnoj Italiji.⁹

³ Neka mi bude dozvoljeno da u vezi sa svim ovim pitanjima uputim na M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, Paris, 1979, str. 136–143, i naročito na kartu reprodukovanu na str. 137.

⁴ Blazon (fr. *blason*) – grbovni štit; opis grba; *blazoniranje* – opis grba po heraldičkim pravilima. (*Prim. prev.*)

⁵ Tako, Hugo iz Sen-Viktora u svome *De Bestiis* (II knjiga, 1. glava) piše: „Cum leama parit, suos catulos mortuos parit, et ita custodit tribus diebus, donec veniens pater eorum in faciem eorum exhalet ut vivificentur. Sic omnipotens Pater Dominum nostrum Jesum Cristum, filium suum, tertia sie suscitabit a mortuis.“ (P. L., t. CLXXVII, col. 57). Ili još Filip de Taon u svom *Bestijaru*: „Le lion signifie / Le filz sainte Marie“ (izdanje E. Walberg, Lund et Paris, 1900, stih 331–332). Videti i N. Henkel, *op. cit. infra* kod fusnote 29, str. 166–167.

⁶ Videti naročito G. Scheibelreiter, *Tiernamen und Wappenwesen*, Vienne, 1976, str. 22–57. i 87–90. Videti i H. Beck, *Das Ebersignum im Germanischen*, Berlin, 1965, i H. E. Korn, *Adler und Doppeladler. Ein Zeichen im Wadel der Geschichte*, Marburg, 2. izdanje, 1976.

⁷ M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, str. 188–189.

⁸ Pogledati, uzimajući u obzir razlike između njih, teorije R. Viel, *Les origines symboliques du blason*, Paris, 1972, str. 31–91. Videti i M. Pastoureau, „Figures et couleurs péjoratives en héraldique médiévale“, u: *Comunicaciones al XV congreso onternacional de las ciencias genealogica y heraldica*, Madrid, 1982 (1983), tom III, str. 293–309; A. Quacquarelli, *Il leone e il drago nella simbolica dell'età patristica*, Bari, 1975.

⁹ M. Zips, „Tristan ud die Ebersymbolik“, *Recueil du Xèeme congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Vienne, 1970, str. 444–450; M. Pastoureau, „Les armoires de Trsitane dans la littérature et l'iconographie médiévales“, u: Gwechall, tom I, 1978, str. 9–32.

Opstanak lošeg lava: leopard

U srednjovekovnoj simbolici (što je širok i često pogrešno upotrebljavan pojam), sve životinje su ambivalentne i mogu biti pozitivno i negativno vrednovane. Ni lav ne izmiče tom pravilu. Postoji dobar i loš lav. Tako je, uostalom, bilo i kod antičkih autora, a naročito u Bibliji, u kojoj je on istovremeno i Hrist i antihrist (*quarens quem devoret*).¹⁰ A, nagla promocija lava počev od XI veka – istovremeno i kvantitativna i kvalitativna – podrazumeva jasno ublažavanje, ako ne i najkraće rečeno iščeznuće tog lošeg lava, tako dragog biblijskoj kulturi i manastirskom senzibilitetu ranog srednjeg veka. Trebalo je udesiti da nestane zastrašujući lav proroka Jezekilja i psalama (*Salva me de ore leonis*),¹¹ a da ostane samo Judin plemeniti lav.¹²

U tu svrhu, heraldika u nastajanju stvorila je jedan ventil. Ona je na scenu postavila jednu novu životinju, ponositu ali surovu, jednog polulava, koji je ubrzo preuzeo na sebe sav negativni aspekt biblijskog i manastirskog lava. Bio je to leopard. Pravi lav se tako našao pročišćen, opravdan, pozitivno vrednovan. Bio je to genijalan potez. Rođenje amblematskog leoparda u imaginarijumu XII veka (bio je to, naime, leopard koji nema nikakve veze sa pravim leopardom) bio je za lava prilika za preporod, za novo krštenje. Bio je nadalje spreman za svoje konačno krunisanje kao kralj životinja.¹³

Heraldički leopard nije ništa drugo do lav prikazan u posebnom položaju: sa glavom uvek anfas i sa uglavnom horizontalno postavljenim telom.¹⁴ Uostalom, taj položaj glave i daje značenje. Gotovo uvek je pejorativan u zoomorfnoj ikonografiji srednjeg veka. Pošto je leopardu glava anfas dok je lavova glava u profilu (u tome je njihova suštinska razlika), on je, dakle, loš lav.¹⁵

Tehničko poreklo ovog heraldičkog leoparda povezano je sa razvojem grba Plantageneta u drugoj polovini XII veka. Ovde nemamo dovoljno prostora da se na tome duže zadržimo.¹⁶ Recimo samo da je Ričard Lavljeg Srca prvi upotrebio grb sa tri leoparda i da su ga preuzeli svi njegovi naslednici (Henri II je možda već imao štita sa dva leoparda), te da će do sredine XIV veka u svim tekstovima ove životinje zadržati ime *leopard*. Ali, poklisari u službi kralja Engleske tokom XIV veka počeli su da izbegavaju taj termin i da radije upotrebljavaju izraz *lions passant guardant* (lav u horizontalnom položaju sa glavom anfas), koji se konačno nametnuo pod Ričardom II.¹⁷ Razlozi ove neobične zamene termina su i politički i kulturni. Usred stogodišnjeg rata, francuski poklisari mnogo su ismevali i napadali leoparda

¹⁰ Među izuzetno brojnom literaturom (u Bibliji se lav pominje 157 puta), navedimo: J. Feliks, *The Animal World of the Bible*, Tel-Aviv, 1962; W. Pangrist, *Das Tier in der Bibel*, Munich, 1963; R. Pinney, *The Animals in the Bible*, Philadelphie, 1964; kao i uobičajene biblijske rečnike.

¹¹ Jez 1, 1–14; Ps 22, 21. (Prim. prev.)

¹² 1 Moj 49, 9. (Prim. prev.)

¹³ O lavu kao kralju životinja u grčko-rimskoj antici videti istančane primedbe O. Keller, *Die antike Tierwelt*, Leipzig, 1913, tom II, str. 24–61. (napomenimo da ni Aristotel ni Plinije ne prave lava kraljem životinja, za razliku od Biblije), kao i članak „Löwe“, u: Paulys Realenayklopädie..., vol. 13, 1926, str. 968–990.

¹⁴ M. Pastoreau, *Traité d'héraldique*, str. 143–146.

¹⁵ On je isto tako najzastupljenija pejorativna figura imaginarnih grbova između XII i XVI veka. Videti moju studiju navedenu u 7. fusnoti.

¹⁶ R. Viel, *op. cit.*, str. 46–106; H. S. London, *Royal Beasts*, London, 1956, str. 9–15.

¹⁷ E. E. Dorling, *Leopards of England and other Papers on Heraldry*, Londres, 1913; H. S. London, „Lion or Leopard?“ u: *The Coat of Arms*, II, okt. 1953, str. 291. i dalje.

Plantageneta, lošeg lava, životinju-kopile, plod parenja lavice i pantera, *pardus*-a iz bestijara. Od Isidora Seviljskog nadalje, celokupna zoološka literatura upravo je na taj način prikazivala leoparda.¹⁸ I na imaginarnim grbovima, a naročito na grbovima u književnosti, postao je pejorativna figura *par excellence*. Brojni su arturijanski romani koji suprotstavljaju štit sa lavom štitu sa leopardom (kao što se u junačkim pesmama suprotstavljao štit sa lavom štitu sa zmajem).¹⁹ Zbog svega ovoga, engleskim kraljevima nije više bilo moguće da kao heraldički amblem zadrže životinju sa tako lošom reputacijom. Bez ikakve promene grafičkog prikaza, a pukom promenom izraza, njihov leopard je između 1350. i 1400. godine definitivno postao lav. I još uvek je lav.²⁰

Obezvredivanje medveda

Kult medveda je još od pradavnih vremena na severnoj hemisferi jedan od najrasprostranjenijih animalnih kultova. Njegova izuzetno bogata mitologija izražavala se u brojnim pričama i legendama sve do punog XX veka: medved je *par excellence* životinja usmenih tradicija.²¹ On je takođe i životinja čiji je antropomorfni karakter najviše naglašen. Smatralo se u usmenoj tradiciji da sa ljudskim bićem, a naročito sa ženom, održava prisne, nasilne, a ponekad i putene odnose. Suprotstavljanje ili spajanje bestijalnosti medveda i nagosti žene česta je narativna i likovna tema, posvedočena svuda. Medved je rutava životinja, *masle beste*²² i, proširivanjem značenja, divlji čovek.²³ Ali, on je takođe i prvenstveno kralj šume, kralj životinja. U folkloru germano-skandinavskih zemalja ova kraljevska funkcija medveda – koja je izgleda na drugim mestima rano nestala – traje ponekad sve do moderne epohe. Ova dva aspekta – bestijalnost i kraljevsko dostojanstvo – mogu uostalom da se stope: brojni su narativni tekstovi, germanski, keltski i drugi, koji na scenu postavljaju kraljeve ili poglavare koji su „sinovi medveda“, odnosno sinovi žene koju je oteo i silovao medved.²⁴

¹⁸ F. McCulloch, *Medieval Latin and French Bestiaries*, Chapel Hill, 1962, str. 150–151. Aristotel ne govori o parenju lavice i pantera. Ova legenda preneti je od Plinija do Solina, a potom na ceo srednjovekovni Zapad neizbežnim posredstvom Isidora Seviljskog: „Leoprdus ex adulterio leaenae et pardi nascitur...“ (*Liber Etymologiarum*, knj. XII, gl. II, §11).

¹⁹ Pored radova navedenih u 7. napomeni, videti i: F. Bangert, *Die Tiere im altfranzösischen Epos*, Marburg, 1885, str. 231–232; F. McCulloch, *op. cit.*, str. 137–140. i 150–151; G. Scheibelreiter, *op. cit.*, str. 46–47, 91–94. i 131–132; G. J. Brault, *Early Blazon*, Oxford, 1972, str. 171–172.

²⁰ C. R. Humphery-Smith i M. Heenan, *The Royal Heraldry of England*, Londres, 1966; J. H. i R. V. Pinches, *The Royal Heraldry of England*, Londres, 1974; J. P. Brooke-Little, *Royal Heraldry*, Londres, 1977.

²¹ Među izrazito brojnom literaturom, pogledati, pored uobičajenih rečnika: A. I. Hallowell, “Bear Ceremonialism in the Northern hemisphere” u: *The American Anthropologist*, sv. 28, 1926, str. 51–202; P. N. Boratav, *Histoires l’ours en Anatolie*, Helsinki, 1955; R. Christinger, *Mythologie de la Suisse ancienne*, tom I, Paris, 1963; P. Sebillot, *Le Folklore de France. La faune*, novo izd., Paris, 1984, str. 72–73. Videti i radove Danijela Fabra navedene u 20. napomeni.

²² „Muževna zver“. (*Prim. prev.*)

²³ Videti na primer ono što je rečeno o medvedu i njegovoj vezi sa divljim čovekom u delima R. Bernheimer, *Wild Men in the Middle Ages*, Cambridge (Mass.), 1952; T. Husband, *The Wild Man. Medieval Myth and Symbolism*, New York, 1980.

²⁴ I ovde postoji obimna bibliografija. Pored toma I Handwörterbuch des deutschen Märchen, Leipzig, 1930, članka Bärensohn, pogledati naročito studiju D. Fabre, *Jean de l’Ours. Analyse formelle et thématique*

Uprkos ovalikoj zastupljenosti u tradiciji, medved je zauzimao samo diskretno mesto u heraldičkoj ekspanziji. Čak i u germanskim zemljama grbovi su se javili previše kasno da bi ovoj životinji dali ono kraljevsko i ratničko mesto koje je u antici i tokom ranog srednjeg veka zauzimala. Pod uticajem hrišćanstva, bestijari i enciklopedije su snažno devalorizovali medveda.²⁵ Prikazivan je kao dijabolično stvorenje, kao nasilna životinja, zla, pohotna, proždrljiva, a ponekad i smešna (na primer, u *Romanu o Liscu*).²⁶ Iako je medved još dugo ostao prigodan poklon za kralja (ovaj običaj je potvrđen u Francuskoj za vreme Šarla IX), borba sa medvedom nije više smatrana pravim primerom ratničkog podviga. Više je postala (ili ponovo postala) samo jedan spektakl, jedna cirkuska predstava. Ipak, opstajao je u senzibilitetu poznog srednjeg veka i jedan dobar medved, koji nije ni smešan ni dijaboličan. Reč je o ženki, medvedici, koja je smatrana snažnijom od mužjaka i primernom majkom. U tom pogledu značajno je što u spisima teološkog karaktera dve jedine životinje kod kojih je ženka vrednovana više nego mužjak, jesu dva „suparnika“ lava: medved i leopard (*Urse femine sunt fortiores et audaciores maribus, sicut in leopardorum genere est*, pisao je, na primer, Toma od Kantimprea oko 1240. godine).²⁷

Medved se retko javljao na srednjovekovnim grbovima. Njegov indeks učestalosti ne premašuje 5 od 1000. On je prvenstveno figura koja pripada usmenom registru. No, treba istaći kontrast, prisutan uvek i u svim oblastima, između obilja antroponima i toponima sa korenom koji evocira medveda, s jedne strane, i njegove retke pojave na grbovima, s druge strane. Blazon se medvedu snažno opire: slično se ponaša i sa lisicom i sa gavranom, koji se javljaju u onomastici u velikom broju, ali na grbovima izrazito retko; međutim, ovo nije slučaj i sa petlom.²⁸

Heraldika, međutim, ne izostavlja u potpunosti raniji pozitivni aspekt medveda. Tako, on je učestalo prikazivan na čelenci grba (možda je to relikat brojnih „šlemova sa medvedom“ iz germanskog ranog srednjeg veka?). Čelenka na grbu je često neka vrsta ventila: tu se smeštalo sve ono što se nije moglo prikazati u unutrašnjosti heraldičkog štita. O nekadašnjem kraljevskom dostojanstvu ove životinje naročito svedoče neki nemački i švedski štitovi. To su oni na kojima je medved „rečit“, sa nekim antroponomom koji ukazuje na ideju kralja:

---

d'un conte populaire, Carcassonne, 1971, kao i D. Fabre i J. Lacroix, *Histoires et légendes du Languedoc mystérieux*, Paris, 1978, str. 31–43.

²⁵ F. McCulloch, *op. cit.*, str. 94–95; G. Scheilreiter, *op. cit.*, strp. 46–48 i 90–92; D. Schmidtke, *Geistliche Tierinterpretation in der deutschsprachigen Literatur*, Berlin, 1968. I u srednjovekovnim *exempla* medved je skoro uvek uzet u negativnoj vrednosti: S. Balandier i A. Menard, *Le symbolisme animal dans les «exempla» du XIIIe siècle*, Paris, 1979 (daktil.).

²⁶ Medved se javlja često kao glavni savetnik kralja Plemenitog, lava; on čak ponekad ima ulogu svojevrsnog vice-kralja. *Roman o Liscu* je, tako, jedno od prvih književnih svedočanstava te nedavne zamene medveda lavom na mestu kralja životinja između 1150. i 1250. Uostalom, holandska verzija *Van den Vos Reinaerde* i njen nastavak *Reinaerts Historie* zaista podvlače da je medved „nekada“ bio kralj životinja i da je izgubio to dostojanstvo. Treba još istražiti kako se odrazila eventualna zamena medveda lavom u srednjovekovnim zverinjacima.

²⁷ *Liber de natura rerum*, knjiga 4, gl. 105 (izdanje H. Boese, Berlin, 1973, str. 168). Ovu tvrdnju, uostalom, Toma pripisuje Aristotelu; ona se javlja i kod Bartolomeja Engleza.

²⁸ M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, str. 146–154.

Königsberg, Königgut, Könnecke, Kungslena itd.²⁹ Heraldika je ovde u skladu sa usmenom tradicijom. No, ovo je retka pojava i čini se da u XV veku nestaje. U vezi sa time, treba primetiti da kralj Artur, iako mu je ime konstruisano od keltskog korena koji znači *medved* (što predstavlja značajno svedočanstvo o davnašnjem rangu ove životinje), nikada ne nosi figuru medveda na svom grbu. Radije su se tu postavljale, prilično jednostavno, tri krune.³⁰ Heraldika u književnosti je tako često otupljena hrišćanskim senzibilitetom. No, ovo ne sprečava romane o vitezovima okruglog stola da često na scenu postave kralja Artura kako lovi divljeg vepra, što je vidna manifestacija suprotstavljanja medveda (ratničke funkcije) divljem vepu (sveštenskoj funkciji). Više od blazona, koji je strogo kontrolisana oblast, književni obred lova može biti prostor u kome opstaju ove stare arhetipske opozicije.³¹

Medved je, na taj način, u periodu u kome se uspostavljao heraldički sistem, u najvećem delu zapadne Evrope prestao da bude kralj životinja. Lav, u svom punom usponu, na sve strane širio je svoje kraljevstvo. Čak i u severnoj Nemačkoj, u kojoj se tridesetogodišnji sukob (oko 1140–1170) između Henrija Lava, vojvode Saksonije, i Alberta Medveda, markgrofa Brandenburga, okončao pobedom prvoga nad drugim, te je to neka vrsta simboličnog rezultata gledišta koju razmatramo. Otada, nijedna nemačka dinastija nije više dobila naziv „Medved“.³²

Problem orla

Pobeda lava nad medvedom u heraldici i amblematici Zapada iz perioda XI–XIII veka značajna je činjenica kulturne istorije. To je pobeda rimskog senzibiliteta (treba li reći – grčko-rimske kulture?) nad germanskim senzibilitetom. To je isto tako trijumf, kasniji u ovoj oblasti, hrišćanske kulture nad „varvarskom“ Evropom. Ipak, time nije do kraja rešeno pitanje kralja životinja. Od XII veka nadalje, jedna druga životinja počela je da se suprotstavlja najčešće lavu i da osporava njegov nedavno stečeni primat. Reč je o orlu.

Ovde nije mesto da se zadržavamo na simbolici i mitologiji orla. Njima je posvećena obimna literatura.³³ Ono što treba istaći jeste, suprotno opšteprihvaćenom mišljenju, relativno mala uloga ove ptice u germanskoj amblematici i insigniologiji ranog srednjeg veka.

²⁹ *Ibid.*, str. 253. Još nisam sproveo sistematično istraživanje o eventualnim porodicama čije ime podseća na medveda, a koje bi na grbu imale lava. Verovatno ih ima, i to naročito u germanskim zemljama.

³⁰ C. E. Pieckford, „The three Crowns of the King Arthur“, u: *The Yorkshire Archaeological Journal*, tom XXXVIII, 1954, str. 373–382; J. B. de Vaivre, „Artus, les trois couronnes et les hérauts“, u: *Archives héraldiques suisses*, 1974, str. 2–13; M. Pastoureau, *Armorial des chevaliers de la Table Ronde*, Paris, 1983, str. 46–47.

³¹ U iščekivanju neke dublje studije o vezi između Artura i divljeg vepra, videti M. Thiebaux, „The Mouth of the Boar as a Symbol in Medieval Literature“, u: *Romance Philology*, tom XXI, 1968–1969, str. 281–299.

³² U ovoj oblasti, moramo zažaliti što većina sprovedenih istraživanja, ili ona koja su u toku, a koja za predmet imaju antroponimiju na Zapadu između V i XII veka, tako malo insistiraju na antropološkom pitanju životinje i na ispitivanju razloga zbog kojih zapadni čovek takoreći nije u stanju da razvije sistem svoje simbolike bez pozivanja na životinju.

³³ U iščekivanju dela Alena Buroa (Alain Boureau), o ovoj temi, videti: H. E. Korn, *op. cit.* u napomeni 5; O. Keller, *op. cit.*, tom II, str. 1–12; E. Oder, „Adler“, u: *Paulys Realenzyklopädie des klassischen Altertumwissenschaft*, tom I, 1893, col. 371–375; E. R. Goodenough, *Jewish Symbols*, tom VIII, New York, 1958, str. 121–142; N. Henkel, *Studien zum Physiologus im Mittelalter*, Tübingen, 1976, str. 192–194.

Karolinški orao, koga je Karlo Veliki naredio da postave na vrh palate u Ahenu, jeste rimski, a ne nemački orao.³⁴ Germanska, kao i keltska kultura, više su od orla cenile jednu drugu grabljivicu, sokola, pticu čija je likovna predstava bila slična gavranu i čije je simboličko polje više odgovaralo nekoj stereotipnoj ptici (kralj ptica) nego nekoj posebnoj vrsti.³⁵ Samim tim, oko 1000. godine, pred kraj otonske epohe, moglo se odviti jedno formalno i semantičko skliznuće i stopili su se germanski soko i rimski orao. Ptica careva Štaufen i njihovih naslednika (Fridrih Barbarosa prvi je upotrebio orla na svojoj zastavi i na svom štitu) jeste proizvod tog stapanja. U tom stapanju rimski deo izgleda ipak preovlađuje, čemu je dokaz ime te figure-naslednice (*aquila*), nadalje prikazivane spređa a ne više iz profila.³⁶

Heraldika se javila u trenutku kada se ova evolucija već bila odvila. Soko je krajnje redak na srednjovekovnim grbovima (treba, uostalom, ispitati uzroke tog retkog pojavljivanja, koje je u velikom kontrastu sa strašću sa kojom se aristokratsko društvo bavilo ovom pticom). Orao je, zauzvrat, na njima izrazito često prikazivan. Upravo on se u bestijariju blazona suprotstavljao lavu. Heraldičke statistike i kartografija (zahtevne delatnosti) jasno ističu antinomski karakter ove dve životinje. Možemo primetiti da su, sve do sredine XIV veka, oblasti bogate figurama orlova relativno siromašne u figurama lavova, i obrnuto. Na uzorku Zapada postoji samo jedan izuzetak: Normandija (no, tokom srednjeg veka, koji god da se period razmatra, Normandija je uvek oblast-izuzetak).³⁷

Ova opozicija/asocijacija orla i lava javljala se još odavno (setimo se teme grifona). U heraldici ona se najpre javlja u zemljama Carstva. Orao je životinja cara, njegovih pristalica, njegovih „funkcionera“, dok je lav životinja njegovih protivnika. U XII i XIII veku rasprave između Gvelfa i Gibelina uspešno ilustruju tu političku i amblematsku borbu ove dve životinje. Verovatno je uzrok pojave većine vojvodskih i grofovskih heraldičkih lavova (Saksonija, Brabant, Eno, Frandrija, Palatinat, Švabija, Majsen itd.) upravo nastojanje da se ovom figurom istakne suprotstavljanje politici Carstva.³⁸ Slično tome, krajem XIII veka, Oton IV, grof Burgundije, iz bunta prema caru, umesto svog štita sa orlom uzima štit sa lavom.³⁹

Dok je u geografskom prostoru orao svuda prikazivan u heraldici – a naročito često u severnoj Italiji, Švajcarskoj, Savoji i Austriji, oblastima u kojima je figura lava bila ređa nego

³⁴ H. E. Korn, *op. cit.*, str. 40–55; P. E. Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatsymbolik*, tom III, Stuttgart, 1956, str. 897–902 *et passim*; E. Gritzner, *Symbole und Wappen des alten deutschen Reiches*, Leipzig, 1902, str. 16–20; H. Horstmann, „Del Adler Karls des Grossen“, u: *Archivium heraldicum*, 1966, str. 18–22.

³⁵ P. E. Schramm, *Kaiser Friedrichs II Herrschaftszeichen*, Göttingen, 1955; O. Hoefler, „Zur Herkunft der Heraldik“, u: *Festschrift für Hans Sedmayr*, Munich, 1962, str. 134–200; G. Scheibelreiter, *op. cit.*, str. 22–86.

³⁶ O heraldičkoj figuri orla: J. Woodward i G. Burnett, *A Treatise on heraldry British and Foreign*, drugo izdanje, Londres, 1896, str. 242–261; M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, str. 148–150. i 192–193.

³⁷ Videti uporedne mape zastupljenosti orla i lava koje sam objavio u „L'héraldique nouvelle“, u: *Pour la science*, br. 1, nov. 1977, str. 50–59.

³⁸ H. E. Korn, *op. cit.*, str. 40–73; M. A. Beelaerts Van Blokland, „Quelques remarques sur le lion et l'aigle comme figures héraldiques“, u: *Recueil du 7ème congrès international des sciences généalogique et héraldique*, La Haye, 1964, str. 95–107; R. Harmignies, „Origine et formation des blasons des provinces belges: les lions de Flandre et de Brabant-Limbourg (1162–1234)“, *ibidem*, str. 171–183.

³⁹ J. B. de Vaivre, „La probable signification politique du changement d'armes des comtes de Bougogne à la fin du XIIIe siècle“, u: *Recueil du 11ème congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Liège, 1972 (1973), str. 499–506.

drugde⁴⁰ – u društvenom prostoru, zauzvrat, postojala je velika neravnoteža između plemićkih i građanskih grbova. Orao je čak takoreći odsutan sa građanskih grbova (što uopšte nije bio slučaj sa lavom). On je najplemenitija figura blazona, kako u činjeničnom stanju, tako i pod perom autora XV veka. Brojni su oni koji tvrde da lav ne može da zapoveda orlu, kralju neba. Dva poklisara u službi lorenske dinastije čak proglašavaju *aleriona* (najvećeg orla, prema bestijarima) ne samo kraljem ptica, već kraljem svih životinja.⁴¹ Ta ideja se širi u sledećem veku, naročito u nemačkim i holandskim knjigama amblema.⁴²

Konačno, možemo razmisliti nije li ovo rešenje – orao kao kralj životinja – ono koje zadovoljava sve. Ono manje dira u germanski senzibilitet nego rešenje lava. Zameniti medveda orlom bilo je daleko prihvatljivije nego zameniti ga lavom. Kao solarna, imperijalna, dvoglava ptica, orao je savršena slika suverene vladavine. Uostalom, sva carstva moderne epohe imaće to u vidu i uzeće orla – a ne lava – kao amblematsku i političku figuru.⁴³

Medved je bio samo poglavar životinja. Lav je, zahvaljujući podršci hrišćanstva, postao njihov kralj. No, morao je ustupiti prvenstvo orlu, kralju nad kraljevima. Koja li će životinja nadmašiti orla?

Izvornik: Michel Pastoureau, „Quel est le roi des animaux?“ Actes des congrès de la société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public, 15e congrès, Toulouse, 1984. Le monde animal et ses représentations au Moyen mAge (XIe–XVe siècles), str. 133–142.

(Sa francuskog prevela **Marija Panić**)

---

⁴⁰ *Supra*, napomena 33.

⁴¹ Videti P. Marot, „Les alérions de Lorraine“, u: *Mémoires de l'Académie de Stanislas*, 1930–1931, str. 25–54.

⁴² Videti A. Henkel i A. Schoene, *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI und XVII Jahrhunderts*, 2. izdanje, Stuttgart, 1976, str. 757–780.

⁴³ *Supra*, napomena 29. Videti i E. Fehrenbach, „Ueber die Bedeutung der politischen Symbole im Nationalstaat“, u: *Historische Zeitschrift*, t. 213, 1971, str. 296–357.